

- через механізм здешевлення короткострокових та середньострокових кредитів / Кабінет Міністрів України Постанова від 21 лютого 2007 р. № 259 [Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
8. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року / . Кабінет Міністрів України Постанова від 15 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
 9. Вимоги банків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання // Бюлетень Національного банку України. – 2006. – №1 – с.128; – 2006. – № 12. – с. 126; – 2007. – № 12. – с. 116-117; – 2008. – № 1. – с. 104; – 2009. – № 1. – с. 100,101,105.
 10. Основні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік: Стат. бюл./ Державний комітет статистики України, головне управління статистики у Житомирській області. – Житомир.: – 2008. – 119 с.
 11. Основні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік: Стат. бюл./ Державний комітет статистики України, головне управління статистики у Житомирській області. – Житомир.: – 2009. – 121 с.
 12. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Київської області у 2008 році: Стат. бюл. / Держкомстат України Головне управління статистики у Київській області. – Київ, 2009. – 96 с.
 13. Сільське господарство України. Державний комітет статистики України за 2007 рік: стат. збір. / за ред. Ю.М. Остапчука. – К.: – 2008. – 367 с.
 14. Лю Цзе Я Роль реформи сільської кредитної кооперації у розвитку сільського господарства КНР // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 1. – с. 59–64.

Надійшла 17.09.2009

УДК 331.101.6

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Я. В. РОМУСІК

Інститут економіки та прогнозування НАН України

У статті досліджено тенденції зміни продуктивності праці та її компонентів в економіці та інших сферах економічної діяльності. Визначено темпи зростання продуктивності праці порівняно з темпами зростання реальної заробітної плати. Значну увагу приділено співставленню міжкrajинових показників продуктивності праці за паритетами купівельної спроможності валют

У сучасних умовах питанням конкурентоспроможності та створенню динамічних конкурентних переваг приділяється значна увага. Найбільш важливим фактором конкурентоспроможності є рівень продуктивності економіки як одного з джерел національного багатства, життєвих стандартів та якості життя взагалі.

Починаючи з 1993 року показники продуктивності праці в Україні не розраховуються, що є суттєвим недоліком, бо даний показник належить до важливих засобів макроекономічного аналізу, впливає на можливості зростання реальної заробітної плати та стандартів життя. Тому в даній статті пропонується дослідження тенденцій продуктивності праці та її компонентів з використанням системи національних рахунків України.

Об'єкти та методи дослідження

Дослідження аспектів продуктивності праці висвітлюються в працях таких вчених, як Ревенко А.П., Єременко В.О., Карпінський Б.А., Божко С.М., зокрема йдеться про методіку розрахунку даного показника на макро- та мікрорівні та визначаються деякі аспекти його підвищення. У даній статті поглиблюється вивчення даної проблеми з точки зору міжкраїнових порівнянь показника продуктивності та обґрунтування зв'язку продуктивності праці та рівня доходу на душу населення.

У дослідженні використано сукупність методів і підходів: економіко-статистичні, методи СНР, методи порівняння, групування та узагальнення, логічний підхід, а також системний підхід щодо аналізу тенденцій зміни продуктивності та її зв'язку з іншими показниками, зокрема доходом на душу населення та реальною заробітною платою.

Постановка завдання

Міжнародні порівняння вказують на те, що існує статистична кореляція між рівнями конкурентоспроможності, продуктивності та якості життя. Зважаючи на зазначене вище, актуальним є визначення показників продуктивності в динаміці на рівні економіки України та за видами економічної діяльності, порівняння показників продуктивності України та інших країн для визначення відповідних диспропорцій та місця України у світі за даним показником, а також визначення резервів та напрямів підвищення продуктивності праці в Україні. Зазначеним актуальним питанням присвячена дана стаття.

Результати та їх обговорення

У сучасних умовах макроекономічний показник продуктивності праці доцільно було б визначати як співвідношення в динаміці ВВП або валової доданої вартості (у співставних цінах) та чисельності працюючих.

Можливо також паралельно розраховувати цей показник як співвідношення випуску продукції в усіх галузях економіки до чисельності працюючих.

Серед показників, що характеризують результати економічної діяльності країни, центральне місце посідає ВВП, який порівняно з випуском точніше вимірює обсяг національного виробництва, оскільки всі товари і послуги, що виробляються в країні, враховуються в ньому лише один раз, тобто не містить повторного рахунка проміжних витрат на виробництво. Тому більш обґрунтованим слід вважати показник, який базується на ВВП або валовій доданій вартості, а не випуску продукції.

Чисельність працюючих доцільно формувати як суму найманих працівників і самостійно працюючих, з переводом її в еквівалент повної зайнятості, що значно підвищить ступінь реальності показників продуктивності праці.

У розрахунках показників продуктивності праці на рівні національної економіки як чисельник використано показники СНР, тобто ВВП або ВДВ, приведені в порівнянні ціни базового року. Як знаменник використано статистичні дані щодо чисельності зайнятих на рівні економіки в цілому та її галузях (видах економічної діяльності).

Загалом по економіці в 1995 році за обсягом ВВП продуктивність праці скоротилася порівняно з 1990 р. майже вдвічі, а в 2007 р. вона ще не досягла рівня 1990 р. За останні вісім років продуктивність праці зросла майже в 1,6 разів (табл. 1). Таким чином, починаючи з 2001 р. спостерігається поступове підвищення показника продуктивності праці.

Таблиця 1. Динаміка продуктивності праці економіки України

(у цінах та ПКС 2005 р., що є міжнародно співставними; дол. США)

Рік	ВВП млн. дол. США (ПКС)	Зайнятість тис.	Продуктивність праці	
			на основі ВВП за ПКС, дол. (2/3)	% до 1990 р.
1	2	3	4	5
1990	419457	25419,1	100,0	100
1995	200283	23725,5	51,2	51,2
2000	181190	20175,0	54,4	54,4
2001	197919	19971,5	60,1	60,1
2002	208309	20091,2	62,9	62,8
2003	228236	20163,3	68,7	68,6
2004	256030	20295,7	76,5	76,4
2005	263007	20680,0	77,1	77,1
2006	282333	20730,4	82,5	82,5
2007	303861	20904,7	88,3	88,1

¹Розраховано за: Статистичний щорічник України за 2007 рік. — Держкомстат України. Розрахункові дані щодо ВВП Статистичного департаменту Європейської економічної комісії ООН.

Табл. 2 містить розрахунки показника продуктивності праці за основними галузями економіки (видами економічної діяльності). За СНР у галузевих показниках замість ВВП використовується показник валової доданої вартості, що є галузевим аналогом ВВП та відрізняється від нього на сальдо податків і субсидій на продукти.

Як видно з табл. 2, що продуктивність праці була розрахована за даними національних рахунків і статистики праці, включаючи галузі колишньої невиробничої сфери, найбільше зростання продуктивності праці, розрахованої на базі валової доданої вартості (2007 р. у % до 2002 р.), спостерігається у фінансовій діяльності (163,4%), промисловості (156,1%), діяльності транспорту та зв'язку (147,3%). Загалом по економіці зростання продуктивності праці на базі валової доданої вартості (2007 р. у % до 2002 р., у постійних цінах 2001 р.) становить 138,5%.

Однією з основних макроекономічних пропорцій є співвідношення між темпами зростання продуктивності праці та реальною заробітною платою. У нормальних економічних умовах темпи зростання реальної заробітної плати та реальних доходів населення, як у всій економіці, так і за галузями, не повинні перевищувати реальні темпи зростання продуктивності праці.

Однак, табл.3, що демонструє темпи приросту продуктивності праці і реальної заробітної плати в економіці України, виявляє диспропорцію, коли середньорічні темпи зростання заробітної плати за 2001-2008 рр. становлять 16,7%, тобто в 2,4 рази перевищують середньорічні темпи зростання продуктивності праці (6,9%) за період 2001 – 2008 рр. Приріст продуктивності праці за 2008 рік отримано продовженням часового тренду за методом найменших квадратів.

Таблиця 2. Індекси продуктивності праці за видами економічної діяльності на базі ВДВ та випуску продукції (2007 р. у % до 2002 р.) у постійних цінах 2001 р.

Вид економічної діяльності	Валова додана вартість ¹	Випуск продукції в основних цінах ²	Кількість зайнятих ³	Продуктивність праці	
				на основі валової доданої вартості (2/4)	на основі випуску продукції в основних цінах (3/4)
1	2	3	4	5	6
Вся економіка	144,2	157,2	104,1	138,5	151,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	102,8	102,7	84,4	121,8	121,7
Промисловість	146,9	155,3	94,1	156,1	165,0
Будівництво	154,5	191,4	122,8	125,8	155,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	165,4	179,7	124,8	132,5	144,0
Діяльність транспорту та зв'язку	158,0	175,8	107,3	147,3	163,8
Фінансова діяльність	316,2	305,2	193,5	163,4	157,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	192,7	237,1	133,8	144,0	177,2
Державне управління	105,5	104,6	87,6	120,4	119,4
Освіта	110,7	119,0	103,9	106,5	114,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	113,8	121,4	99,9	113,9	121,5

¹ Розраховано за: Національні рахунки України за відповідні роки. — Держкомстат України.

² Там же.

³ Розраховано за: Статистичний щорічник України за відповідні роки — Держкомстат України.

Отже, з точки зору економічної теорії, таке співвідношення між показниками темпів приросту реальної заробітної плати і продуктивності праці є неприйнятним і свідчить про звуження джерел розвитку економіки, виникнення в ній інфляційних процесів. Навпаки, випереджаюче зростання продуктивності праці по відношенню до зростання реальної заробітної плати свідчить про наявність в економіці та її окремих галузях джерел фінансування розширеного відтворення – збільшення об'ємів капітальних вкладень і витрат держави на проведення нових заходів по підвищенню доходів і рівня життя населення.

Таблиця 3. Темпи приросту продуктивності праці та реальної заробітної плати в економіці України за 2001-2008 рр. (2000 = 100%)*

Роки	Продуктивність праці ¹	Реальна заробітна плата ²
2001	10,3	19,3
2002	4,6	18,2
2003	9,3	15,2
2004	11,4	23,8
2005	0,8	20,3
2006	7,1	18,3
2007	6,8	12,5
2008	5,0	6,3
Середньорічні темпи	6,9	16,7

¹ Розраховано за: Національні рахунки України за 2007 р. та Статистичний щорічник України за 2007 р.

² Джерело: ukrstat.gov.ua. * Продуктивність праці порахована на основі ВВП та зайнятості населення.

Характерним є те, що перевищення темпів зростання реальної заробітної плати по відношенню до темпів зростання продуктивності праці відзначається за всіма роками зазначеного часового періоду (з 2001 по 2008 рр.). Це є вкрай негативною тенденцією, причому за останні роки періоду диспропорційність темпів зростання заробітної плати по відношенню до темпів зростання продуктивності праці збільшилася.

Порівняння показників продуктивності праці між країнами є складним, однак, достатньо надійним орієнтиром можуть бути показники виробництва ВВП на душу населення за паритетами купівельної спроможності (ПКС) національних валют. Справа в тому, що валютні курси неточно відображають співвідношення в цінах, в яких розраховується ВВП по країнах. У самій загальній формі оцінка показників ВВП усіх країн за ПКС у порівняльній валюті відображає кількість грошей, що витрачаються в даній країні на закупівлю тієї або іншої кількості товарів та послуг, яке може бути отримано за валютну одиницю іншої країни. В європейських країнах частка працюючих серед населення майже однакова (коливання 2-5%), тому відхилення між співвідношенням виробництва ВВП на особу та ВВП на працюючого як узагальнюючого показника продуктивності праці відрізняться на дуже малу величину. Таблиця 4 демонструє перевищення в 1,5 разів ВВП за паритетами купівельної спроможності (ПКС) валют на одного зайнятого на годину Російської Федерації над ВВП за ПКС України, також відповідний вітчизняний показник поступається в 5 разів показнику США, у 3,4 р. показнику Японії, у 5,1 р. показнику Франції, у 4,4 р. показнику Італії, у 4,2 р. показнику Великобританії, у 4 р. показнику Німеччини, у 3,9 р. показнику Канади. Навіть порівняно з колишніми країнами соцтабору Україна значно відстає, а саме від Словенії – у 2,9 р., від Угорщини та Чеської Республіки – у 2,7 р., Польщі – у 2,3 рази. За таких співвідношень продуктивності праці України та європейських країн важко розраховувати на суттєве скорочення диспропорцій у реальній зарплаті України та інших розвинених країн.

Таблиця 4. Співставлення показників продуктивності праці та доходу на душу населення за країнами

Країни	Продуктивність праці, ВВП (ПКС) на одного зайнятого, на годину, 2006 р. ¹		Gross national income per capita (PPP international \$) Дохід на душу населення (ПКС US\$) ²			
	Ранг	US\$	Ранг	1990 р.	2000 р.	2006 р.
Люксембург	1	49,84	1	30140	48370	60870
Норвегія	2	48,87	2	22530	38390	50070
Франція	3	46,91	17	18070	26220	32240
Бельгія	4	45,93	11	18110	27330	33860
США	5	43,99	3	22940	35190	44070
Фінляндія	6	43,15	13	16350	23920	33170
Австрія	7	42,11	8	18980	28350	36040
Італія	8	40,33	19	16860	24290	28970
Данія	9	39,55	7	18100	27730	36190
Швеція	10	38,86	9	17690	25500	34310
Великобританія	11	38,57	14	16330	24870	33650
Нідерланди	12	38,22	5	18690	30230	37940
Німеччина	13	37,06	16	18210	25990	32680
Австралія	14	36,91	10	16850	26660	33940
Ізраїль	15	36,32	23	12440	18890	23840
Канада	16	36,19	6	18750	27960	36280
Ісландія	17	34,87	12	18260	26260	33740

Продовження таблиці 4						
Іспанія	18	33,84	20	14100	21970	28200
Греція	19	33,70	18	15160	21400	30870
Швейцарія	20	33,48	4	24900	33180	40840
Японія	21	31,10	15	18820	25690	32840
Нова Зеландія	22	26,57	21	13100	18420	23970
Словенія	23	26,50	22	-	16980	23970
Угорщина	24	24,72	28	8580	11430	16970
Чеська Республіка	25	24,61	24	-	14540	20920
Португалія	26	23,52	25	10990	17140	19960
Словаччина	27	21,72	27	9080	11060	17060
Польща	28	20,82	29	5480	10150	14250
Естонія	29	19,54	26	7460	9300	18090
Литва	30	19,31	40	9070	7800	4550
Хорватія	31	18,35	30	8160	8940	13850
Російська Федерація	32	13,91	31	9120	7440	12740
Йорданія	33	13,17	38	2290	3280	4820
Румунія	34	12,37	34	5710	6030	10150
Болгарія	35	12,02	33	5080	5980	10270
Мексика	36	11,31	32	6420	9470	11990
Бразилія	37	9,31	35	5100	6840	8700
Україна	38	9,17	37	5970	3170	6110
Тайланд	39	7,63	36	2960	5000	7440
Китай	40	6,02	39	800	2340	4660
Індонезія	41	4,42	41	1440	2260	3310
Індія	42	4,16	42	860	1500	2460

¹ IMD World Competitiveness Yearbook 2007, С.368.

² UNdata: <http://data.un.org>

Проглядається певна кореляція між рівнем продуктивності праці за країнами та рівнем доходу на душу населення. Так, таблиця 4, що складена за даними IMD World Competitiveness Yearbook та United Nation's data, дає можливість говорити про те, що країни, які входять до першої двадцятки за рівнем продуктивності відповідають першій двадцятці країн за рівнем доходу (тільки Ізраїль дещо випадає з даної вибірки) (табл. 4). Такий аналіз дає підставу стверджувати, що одним з пріоритетів стратегії розвитку національної економіки має стати підвищення показника продуктивності праці. Так, Російська Федерація в „Стратегии развития России до 2020 года» ставить за мету підвищити продуктивність праці до 2020 року в чотири рази, Казахстан у стратегії індустріально-інноваційного розвитку ставить завдання до 2015 року підвищити продуктивність праці в країні по відношенню до 2000 року в 3 рази. Прогнозування індексу продуктивності праці промисловості України з використанням економетричного пакету EViews дозволяє говорити, що цей показник до 2015 року може бути збільшений у 4 рази (тобто близько до рівня, який ставлять за ціль вищезазначені країни СНД) за умов, що фінансова криза значно не затягнеться.

Висновки

Одним з найбільш важливих чинників економічного розвитку країни є рівень продуктивності економіки, як головного джерела національного багатства та благополуччя окремої людини, можливостей зростання реальної заробітної плати та реальних доходів населення.

В Україні все більш відчувається потреба в показниках продуктивності для поглиблення макроекономічного аналізу, як інформаційної бази для розв'язання задач щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки та коригування економічної політики країни.

Розрахунки та аналіз показників продуктивності праці по економіці України та за видами діяльності дають можливість зробити наступні висновки:

- починаючи з 2000 р. спостерігається поступове підвищення показника продуктивності праці по економіці України загалом у 1,6 разів з 2000 по 2007 рр., причому частково підвищення продуктивності було викликано структурними змінами в економіці, що обумовили відтік виробничих ресурсів до більш високо продуктивних підприємств та секторів;
- продуктивність праці, розрахована по економіці України на базі ВВП, свідчить про те, що вона ще не досягла рівня даного показника 1990 року;
- найвищі індекси продуктивності праці, розраховані на базі ВДВ (2007 р. у % до 2002 р.), спостерігаються за такими видами економічної діяльності, як операції з нерухомим майном (177,2%), промисловість (165%), діяльність транспорту та зв'язку (163,8%), фінансова діяльність (157,7%), будівництво (155,9%), а найнижчі індекси ПП в освіті (114,5%). Потрібно констатувати, що за даний період часу (2007 р. до 2002 р.) ПП за такими видами економічної діяльності, як сільське господарство, мисливство, лісове господарство, промисловість, державне управління, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги збільшувалася як за рахунок збільшення ВДВ, так і за рахунок зменшення чисельності зайнятих, тоді як ПП за видами діяльності, як будівництво, торгівля, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність, операції з нерухомим майном та освіта, збільшувалася виключно за рахунок збільшення ВДВ;
- порівняння показників продуктивності праці за паритетами купівельної спроможності валют на базі ВВП на одного зайнятого на годину вказує на значне відставання економіки України за даним показником як від розвинених постіндустріальних країн ЄС, Японії, США, Канади, так і від колишніх країн соцтабору;
- виявлено певну кореляцію між рівнем продуктивності праці на душу населення та рівнем доходу на душу населення: країни, що входять у першу двадцятку за рівнем продуктивності відповідають першій двадцятці країн за рівнем доходу на душу населення (за виключенням Ізраїлю). Отже, суттєве зростання продуктивності буде сприяти підвищенню рівня життя населення;
- також виявлено диспропорцію між середньорічними темпами приросту реальної заробітної плати за 2001–2008 рр. та середньорічними темпами приросту продуктивності праці в економіці України за відповідні роки (16,7% проти 6,9%), що є вкрай негативною тенденцією і свідчить про звуження джерел розвитку економіки й виникнення в ній інфляційних процесів. Для нормального розвитку економіки потрібно врегулювати відповідну диспропорцію, тобто продуктивність праці має зростати більш швидкими темпами, ніж заробітна плата.

Важливим напрямком подальших досліджень є визначення загальної (багатофакторної) продуктивності, яка враховує продуктивність не лише праці, а й інших факторів, зокрема капіталу.

Такі розрахунки здійснюються в західних країнах і, зокрема, у США, отже дані дослідження дадуть можливість для здійснення відповідних порівнянь і вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо подолання критичних відставань за даним показником.

Одним з джерел підвищення продуктивності праці є інтеграція України у високотехнологічне конкурентне середовище та необхідність формування інноваційної моделі розвитку економіки України, у такій моделі роль основного джерела довгострокового економічного зростання грають наукові досягнення та їх технологічне впровадження, які дають можливість, у першу чергу, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати її економічну безпеку і достойне місце у світі. Тільки такий шлях розвитку має сприяти створенню динамічних конкурентних переваг.

Стратегія підвищення наукоємності, тобто розширення масштабів наукової та інноваційної діяльності відносно розмірів ВВП або вартості продукції окремих компаній, розповсюджується на все більше коло країн, галузей і корпорацій.

В Україні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт за 2007 р. у ВВП становили 0,86%. У розвинених країнах даний показник становить 2,5—3% від ВВП, тобто вітчизняний показник відстає приблизно в 3–4 рази.

Близько 95% обсягів виробленої вітчизняної продукції належить до 3-го (до 60%) і 4-го (до 35%) технологічних укладів, частка ж продукції 5-го та 6-го технологічних укладів, відповідно, до 4% і \approx 0,1%. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього до 1%, тоді як у розвинених країнах він коливається в межах 60–90%.

Інвестиційні вкладення в галузі 6-го укладу складають лише до 1% інвестицій, інші інвестиційні ресурси масово спрямовуються в технології нижчих укладів. Витрати на інновації складають відповідно: для 3-го укладу – до 30%, для 4-го – до 60%, для 5-го – до 9% і для 6-го – до 1%.

Наведена вище статистика свідчить про домінування в економіці України промислового виробництва 3-го і 4-го технологічних укладів, тоді як у розвинених країнах світу домінують вищі технологічні уклади. Вихід з цієї ситуації для економіки України — це перехід до інноваційного типу економічного розвитку шляхом заміни галузевого розподілу національної економіки розподілом технологічним, тобто розробки і впровадження високих технологій у всіх галузях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ревенко А.П. Продуктивність праці в сучасних умовах // Україна: аспекти праці. – 2008. – №2. – с. 32–37.
2. Ревенко А.П. Забуга продуктивність праці. // Дзеркало тижня, №10 (689) 15 – 21 березня 2008 року.
3. Національні рахунки України за 1990–2007 роки. – Держкомстат України.
4. Статистичний щорічник України. – Держкомстат України. – К., 2008.
5. IMD World Competitiveness Yearbook 2007, 368 с.
6. UNdata: <http://data.un.org>

Надійшла 20.08.2009